

שיחה עם ערן טורבינר: קולנוען, פעיל פוליטי ויוזם ארכיון העדויות האודיו-ויזואליות של

השמאל הלא-ציוני והאנטי-ציוני בישראל

לויץ פידלר, הילה לביא*

הקדמה

ערן טורבינר הוא ארכיונאי של היסטוריה ישראלית נשכחת. זה שנים רבות הוא מצלם ועורך מאות ראיונות עם פעילי שמאל בישראל, מתעד את קורות חייהם וחוקר את מניעי הפעילות הפוליטית שלהם. כל מראייניו חשים מחויבות לאוטופיה אוניברסלית של שוויון, מעבר לשייכות לאומית. טורבינר יצר, ועדיין יוצר, אוסף מרשים של שיחות עם פעילים פוליטיים ישראלים, שאפשר לראות בו ארכיון עדויות ושיהיה נגיש ברשת. כמה מראיונות אלה נכללו בסרטים דוקומנטריים שיצר לאורך השנים, אך רובם המכריע של הראיונות עדיין שמורים אצלו.

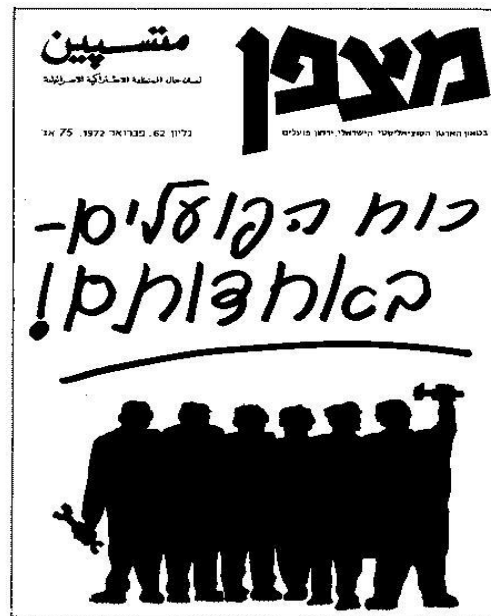
הארכיון החל את דרכו יד ביד עם עבודתו של טורבינר על סרטו הדוקומנטרי הראשון, שעסק בהיסטוריה של הארגון הסוציאליסטי הישראלי (אס"י)¹, שהיה ידוע יותר כ"מצפן" – שם ביטאנו. הארגון נוסד בשנת 1962, לאחר שחבריו פרשו וגורשו מהמפלגה הקומוניסטית הישראלית. כבר בתחילת דרכו עורר סערה בישראל, וזו התחזקה לאחר 1967, כאשר חבריו קראו לסיום מידי של הכיבוש מתוך סולידריות מוחלטת עם הפלסטינים. מסיבה זו הוצבו פעילי "מצפן" מחוץ לקונצנזוס הלאומי. מייסדי הארגון היו מראייניו הראשונים של טורבינר, ודרך קורותיו נחשף סיפור מורכב ורב-שכבות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ששורשיו שנים רבות לפני 1967 ואף לפני 1948. על הסכסוך כהתנגשות בין התנועה הציונית, שמטרתה הייתה לכונן מדינה יהודית בפלשתינה, ובין אוכלוסיית הילידים הערבים הפלסטיניים, היה כמעט בלתי אפשרי ללמוד במרחב הציבורי הישראלי באותה עת, ובמובן מסוים הנרטיב הזה אינו שגור גם בימינו. חברי "מצפן" לא האמינו שפתרון הסכסוך יכול להיות מבוסס על ישראל כמדינה ציונית, ואת תפיסתם זו הציג טורבינר בכותרת

---

* לויץ פידלר הוא פוסט-דוקטורנט במרכז זלמה שטרן ללימודים יהודיים ברלין-ברנדנבורג. עבודת הדוקטור שלו התמקדה בהיסטוריה של ארגון "מצפן". הילה לביא היא דוקטורנטית במרכז קבנר להיסטוריה גרמנית באוניברסיטה העברית בתחום קולנוע גרמני והיסטוריה גרמנית מודרנית.

¹ ארגון השמאל הרדיקלי פעל בישראל בשנות השישים והשבעים של המאה ה-20.

המלאה של סרטו, **מצפן: ישראלים אנטי-ציונים** (2003). במרכז הסרט עמדה האוטופיה המדינית שעליה ביסס הארגון את הביקורת הפוליטית שלו, אוטופיה של סולידריות והכרה הדדית בין ישראלים ממוצא יהודי ובין ערבים פלסטיניים.

מצפן – ביטאון הארגון הסוציאליסטי הישראלי

אוטופיה זו מבוססת על חוויה יהודית היסטורית, כפי שניתן ללמוד לדוגמה מסיפורו של אחד ממייסדי "מצפן", חיים הנגבי. הנגבי, שנולד ב-1935 בירושלים, יכול להביט על רעיון השותפות היהודית-ערבית מבעד להיסטוריה המשפחתית שלו: סבו, חיים בג'איו הנגבי, היה רב הקהילה היהודית בחברון עד הפרעות שהתרחשו בעיר ב-1929, ולאחר מכן הנהיג את חזרתם של היהודים לחברון עד לתחילת המרד הערבי הגדול ב-1936. במסגרת פעילותו הוא תפס את המסורת היהודית-ספרדית כחלק מתרבות ערבית. הסרט הביוגרפי הקצר (22 דקות) שיצר טורבינר, **חברון שבלב** (2010), מתעד את סיפורו של הנכד ועוקב אחר השפעתו של הסב על מחויבותו הפוליטית. כך ביקש טורבינר להמחיש כיצד חוויה שקשורה בהיסטוריה משפחתית, חברתית ופוליטית הופכת בהמשך לאוטופיה של אינטרנציונליזם סוציאליסטי.

הפנייה של יהודים לסוציאליזם, שכללה אמונה בעתיד יהודי-סוציאליסטי, הקדימה את תנועות "השמאל החדש" בישראל בשנים רבות ולא הוגבלה להתמודדות עם הסכסוך הישראלי-פלסטיני. במקביל לרעיון הציוני, שהתנועה הציונית קידמה

בקרב קהילות יהודיות במזרח אירופה מסוף המאה ה-19, התעוררה בקרב יהודים רבים האמונה במהפכה עולמית, וזו עוררה גם תקווה למציאת פתרון סוציאליסטי לשאלה היהודית. שני סרטים שיצר טורבינר מדגישים את נטיית היהודים לסוציאליזם ולמהפכה סוציאליסטית בעולם: **מדריד לפני חניטה** (2006) עוסק בהצטרפותם של יהודים מפלשתינה לשורות "הבריגדות הבינלאומיות",² בספרד, ו**בונדאים** (2012) עוסק בתולדותיהם של חברי "הבונד"³ שהגיעו לפלשתינה לאחר המלחמה והקימו סניף בישראל ב-1951.

במדריד לפני חניטה מאפשר טורבינר מפגש נדיר והיכרות עמוקה עם אנשים שפעילותם הפוליטית החלה במסגרת תנועת הפועלים היהודיים במזרח אירופה, הובילה אותם ליצירת קשר עם המפלגה הקומוניסטית בארץ ישראל ולבסוף דחפה אותם לצאת להשתתף בלחימה למען הרפובליקה הספרדית. כך מציל טורבינר משכחה קבוצה ייחודית של אנשים שחיו בפלשתינה, אלו שמולדתם הייתה בעיקר – מעבר לכל שייכות לאומית – המהפכה העולמית.

בונדאים חושף עד כמה המסלולים הביוגרפיים והפוליטיים של גיבורי הראיונות השונים היו רצופי שברים ומכשולים. הבונד הוקם בוויילנה כבר ב-1897 במטרה להיאבק למען חברה סוציאליסטית, לקראת יצירת אוטונומיה לאומית של ההמונים דוברי היידיש במזרח אירופה, אך תיעודו הנדיר של טורבינר מתמקד בשרידי הארגון דווקא בישראל. הטרגדיה של תנועת הפועלים היהודיים של מזרח אירופה הייתה העובדה שקיומה נמחק לחלוטין בעקבות השואה, ושרידיה מצאו מקלט במדינה היהודית. באמצעות תיעוד של פעילות הבונד בישראל טורבינר מבקש להדגיש את המורשת הפוליטית שלהם, שבמרכזה עמד הרצון ליצור דיון פוליטי בחברה הישראלית עצמה. כך הוא מקונן עמם על נידויה של היידיש ממרחבה התרבותי-חברתי של המדינה העברית וגם מעמת את הסוציאליזם הרב-תרבותי של הבונד עם הרעיון האתנו-לאומי של הציונות.

---

² "הבריגדות הבינלאומיות" הוא השם שניתן למתנדבים (רבים מהם קומוניסטים) שהגיעו מרחבי העולם לספרד ולחמו לאורך מלחמת האזרחים (1936-1939) לצד הכוחות הדמוקרטיים כנגד הכוחות הלאומניים שהנהיג פרנסיסקו פרנקו.

³ "הבונד" הוא שמה המקוצר של "הברית הכללית של הפועלים היהודיים ברוסיה, ליטא, ופולין", מפלגה סוציאליסטית יהודית אנטי-ציונית שהוקמה ב-1897 בעיר וילנה.

יצירתו הקולנועית של טורבינר היא תיעוד רחב של ההיסטוריה היהודית של המאה ה-20, אשר מציג גם את צדיה הקשים והמורכבים. אך לנוכח הקיום המסוכסך של ישראל במזרח התיכון, ליבת הארכיון היא עצם השמירה על מסורת נשכחת שמייצגת מחויבותם של המרואיינים לאידיאל של אנושיות בלתי מפולגת. מרואייניו של טורבינר ראו בו אספן של עדויות בנושא הקרוב ללבם וכן משמר של מסורת שבתוכה הם פועלים. בין מרואייניו, מלבד אנשי "מצפן", הבריגדות הבינלאומיות והבונד, אפשר לציין גם את פליציה לנגר, גדעון ספירו, רוחמה מרטון, אורי אבנרי ואחרים שעדיין פעילים בחזיתות השמאל השונות. בשבילם ובשביל רבים שאינם עמנו עוד, הוא נתפס כחבר לדרך כמי שיש באפשרותו, באמצעות התיעוד, לפתוח אופקים חדשים לסיפורם הפוליטי ולמורשתם הסוציאליסטית. כדי להבטיח את המשך קיומו של ארכיון אודיו-ויזואלי זה של עדויות והנגשתו לציבור יש צורך לשמר את הקיים ולהמשיך לפתח אותו כדי שיוכל לשמש מקור ידע לחוקרים ולפעילים ומקור היסטורי לדורות הבאים.

ערן טורבינר, פילמוגרפיה:

מצפן, 2003 (54 דקות)

מדריך לפני חנייה, 2006 (58 דקות)

הקומוניסטים האחרונים, 2009 (20 דקות)

מר טלוויזיה, 2010 (87 דקות)

חברון שבלב, 2010 (22 דקות)

בונדאים, 2012 (48 דקות)

נבי סמואל 1099-2009, 2014 (29 דקות)

שיחה עם ערן טורבינר

על התחלת עיסוקו בתיעוד בווידיאו

מעולם לא למדתי קולנוע באופן פורמלי. עשיתי תואר במדעי המדינה באוניברסיטת תל אביב ולמדתי תקשורת במכללת כותרת לעיתונאות. נקודת המפנה, שבה החלטתי להתחיל לתעד במצלמת וידאו, הייתה כאשר עבדתי על הסמינר האחרון לאוניברסיטה, שהתמקד בארגון שתמיד סקרן אותי – "מצפן". בנובמבר 1997 החליטו כמה אנשים שהיו קרובים לארגון לערוך כנס פוליטי באוניברסיטה העברית לציון 35 שנה להקמתו, ובשבילי זו הייתה הזדמנות לאסוף חומר נוסף לעבודה. באותה תקופה התחלתי לעבוד בערוץ הראשון כתחקירן, למדתי על יסודות של צילום ועריכה, והחלטתי לנסות בפעם הראשונה להשתמש במצלמת וידאו במקום להקליט את האירוע בטייפ מנהלים כפי שנהגתי לעשות עד אז. ראשון הדוברים היה אמור להיות חיים הנגבי, ממייסדי "מצפן", שפגשתי עוד לפני הכנס. מנחת האירוע, דפנה ברעם, התנצלה שהנגבי לא הגיע ולכן הזמינו, ברגע האחרון, דובר אחר ממייסדי הארגון – עקיבא אור. את שמו של עקיבא ("עקי") שמעתי קודם לכן וכמובן גם קראתי עליו, אבל זו הייתה הפעם הראשונה שראיתי אותו וגם פגשתי אותו אישית.

15 הדקות שבהן עקיבא דיבר היו בשבילי חוויה מכוננת. מעולם לא ראיתי מישהו שמשלב ידע רב כל כך בלהט ובכריזמה כאלה. הוא הזכיר בדבריו את 1948, את מבצע סיני ב-1956 וכיצד חווה את התגובות למלחמה ב-1967 ממקום מושבו באירופה. יכולתי לראות שהנושא הפוליטי עומד בראש מעייניו ושהוא מדבר על אירועים שחווה בעצמו לאורך השנים, כי היה אז פעיל פוליטי כבר 46 שנה, מאז מרד הימאים ב-1951.⁴ הייתי בן 26, ונדהמתי לראות אדם בן 66 (הוא נולד בברלין ב-1931) שהפעילות הפוליטית עוד בוערת בעצמותיו. מובן שהיו בכנס דוברים נוספים מעניינים וחשובים כמו ג'מאל זחאלקה ומיקאדו (מיכאל ורשבסקי), אבל אני התמקדתי ביום ההוא בעיקר בעקיבא.

בסוף הכנס נתתי לו טרמפ לכיוון תל אביב, ובדרך הוא סיפר לי על אנשים שפגש במהלך חייו, שהיו בשבילי דמויות מיתולוגיות בשמאל האירופי של 1968 כמו דניאל כהן-בנדיט, אריך פריד ורודי דוטשקה. עקיבא סיפר לי גם שהוא כבר

---

⁴ מרד הימאים – שביתת ימאים בנמל חיפה שארכה שישה שבועות במסגרת מאבקו של איגוד הימאים בהסתדרות.

אחרי כמה אירועי לב. זה הבהיל אותי מאוד, והתחלתי לחשוב שייתכן שהאיש המדהים הזה, שהכרתי ושזכיתי לצלם רבע שעה שבה דיבר, ימות בקרוב וחלק משמעוטי מהסיפור שלו ימות איתו, כלומר האפשרות לשמוע אותו תיעלם מהעולם. לכן כשבוע לאחר הכנס והשיחה ברכב הגעתי אליו עם חבר יקר, רענן נחמיאס, שהיה צלם חתונות והייתה ברשותו מצלמה, ופשוט צילמנו אותו.

ממקימי "מצפן". מימין: עקיבא אור; משמאל: חיים הנגבי

אפשר לומר שהיצירה הדוקומנטרית שלי התחילה בניסיון להציל את הסיפור של עקי, מכיוון שחשבתי לעשות סרט שיתמקד רק בו. אבל דרכו התחלתי להכיר דמויות חשובות נוספות ממקימי "מצפן", כמו משה מחובר ועודד פילבסקי, וגם את השותפים הרעיוניים שלהם בירדן, באנגליה ובגרמניה, כמו נאיף חואתמה, טאריק עלי, ראדה כרמי, דניאל כהן-בנדיט ונוספים. הרגשתי שמבחינה פוליטית הסיפור של עקי מרגש וצבעוני וגם כמובן חשוב מאוד, אבל באותו רגע נכון יותר לעשות סרט על הקבוצה כולה. מאז התחלתי מירון שנמשך כשש שנים ליצירת הסרט **מצפן**. במובן מסוים המירון עדיין נמשך, מכיוון שבשנים האחרונות צילמתי גם פעילים צעירים יותר שהיו ב"מצפן", כמו תמר סלבי ואביבה עין-גיל, אבל גם חזרתי להעמיק את הריאיון עם משה מחובר, ממייסדי הארגון. במקביל לעבודה על **מצפן**, ובמסגרת העבודה כתחקירן בסרטים תיעודיים, הכרתי את דוד אוסטרובסקי, שלחם בשורות הבריגדות הבינלאומיות במלחמת ספרד. כשפגשתי אותו הוא היה כבר בן 87, וכך מצאתי את עצמי יוצא שוב למירון שנועד להספיק לתעד לפני שהגיבור ימות. גם במקרה של דוד רציתי בתחילה ליצור סרט שיתמקד בדמותו, אבל בסופו של דבר הרחבתי את הסיפור שלו עד שהפך

לסרט על סיפורם של המתנדבים שיצאו מפלשתינה והצטרפו לבריגדות הבינלאומיות בספרד. כך יצא שלא הספקתי לסיים סרט אחד (**מצפן**) וכבר התחלתי סרט שני (**מדריד לפני חניטה**), אבל בזכות העובדה שהצלחתי לעשות את הסרט הפוליטי הרחב בנושא הבריגדות, יכולתי בשלוש השנים האחרונות לחזור לעבוד על סרט שיתמקד רק בדמותו של דוד. זהו סרט שעוסק בבדידות של איש שבצעירותו היה מוכן למות למען הרעיונות שלו וכעת, בשנותיו האחרונות, מתמודד עם ההצלחות ועם ההחמצות של חייו.

ממתנדבי הבריגדות הבינלאומיות. מימין: דוד אוסטרובסקי; משמאל: דורה לוין

על הייעוד הקולנועי-תיעודי ומקורות ההשראה שלו

אני רואה בהצלחת סיפורים מהעבר את הייעוד הקולנועי-תיעודי שלי. סרט שמאוד השפיע עלי הוא **על תמימות וחופש**⁵ של קן לואץ' מ-1995. ראיתי אותו בקולנוע בתל אביב באמצע תקופת הלימודים שלי באוניברסיטה. הוא מתחיל בסצנה קורעת לב של שני פרמדיקים שנראים רצים בחדר מדרגות של שיכון אנגלי אפור ומוזנח, וכשהם נכנסים לאחת הדירות הם רואים שם על הספה איש זקן שלידו עומדות מודאגות הנכדה שלו וגם איזו שכנה. הפרמדיקים מפנים אותו לבית חולים, אבל בדרך הוא נפטר. בתמונה הבאה הנכדה נראית יושבת על הספה שעליה היה הסבא מוטל קודם לכן ומתבוננת סביבה כמחפשת איזו עדות שתישאר מהחיים של סבה. פתאום היא רואה מזוודה על הארון, ושם היא מגלה סיפור שלם:

⁵ Land and Freedom, Ken Loach, UK, 1995

תמונות וקטעי עיתונות עם כותרות ממלחמת ספרד, תמונה שלו עם אישה, שקית בד אדומה עם רגבי עפר – מאוד מרגש. בשביל הנכדה כבר מאוחר מדי, מכיוון שהיא מתחילה להכיר את סבא שלה רק דרך המכתבים שהוא שמר. יכול להיות שהתמונה הזו הייתה לי בראש – הזיכרון של הנכדה שפספסה.

אף פעם לא השתמשתי בביטוי הזה בקול רם, אבל אולי ראיתי את עצמי כ"נכד" של הפעילים שתיעדתי. לפעמים הרגשתי ככה גם ביחס לעקי, כי מבחינת הגיל ייתכן שהוא היה יכול להיות סבא שלי – סבא צעיר אולי – אבל דוד אוסטרובסקי היה בהחלט בגיל של סבא וסבתא שלי, וגם פעילי הבונד שתיעדתי כולם ילידי שנות העשרה והעשרים של המאה ה-20. כך במשך שנים רבות הסתובבתי עם סבים וסבות פוליטיים וחוויתי אותם באופן מאוד אינטנסיבי. היו לי כמובן גם סבא וסבתא ביולוגיים, שהיו אנשים חמים ואולי אפילו דמו לפעילים מבחינה חיצונית (ל"בונדאים" בעיקר), אבל הם לא היו אנשים פוליטיים במובהק. ייתכן שסבי היה אדם פוליטי במידה מסוימת, אבל האנשים שהכרתי ותיעדתי היו מאוד פוליטיים, ומכיוון שהשתתפתי בפעולות פוליטיות מגיל צעיר, התחברתי אליהם מאוד. פעילות פוליטית היא חלק מהביוגרפיה שלי, מכיוון שכבר בהיותי בן 10 הלכתי עם הוריי להפגנות ה-1 במאי ולהפגנות נגד המלחמה בלבנון, וסביב גיל 14 התחלתי ללכת להפגנות לבדי. החובה שהרגשתי לתעד את הפעילים המבוגרים שפגשתי הייתה גם כי ביקשתי לתת שורשים עמוקים יותר להיסטוריה האישית שלי וגם כי הכעיס אותי שלא הכרתי אותם עד שנות העשרים המאוחרות שלי ושהם כמעט ונמחקו מהזיכרון הישראלי – הם לא התקיימו בו.

מפעילי ארגון הבונד בישראל. מימין: יוסף פריינד; משמאל: דינה שיין

הסיפור של מתנדבי הבריגדות הבינלאומיות במלחמת האזרחים בספרד הוא אדיר. מדובר באחת התופעות הכי מרגשות של סולידריות במאה ה-20, אם לא המרגשת שבהן. נכתבו בעולם מאות ספרים על הנושא, וגם בארץ יצאו חמישה ספרים. רק מפלשתינה עצמה יצאו 300 מתנדבים. ביחס ליישוב היהודי באותה תקופה זה מספר עצום. כשאני הגעתי לאנשים האלו הם היו כבר בערוב ימיהם, בסוף שנות השמונים ולעתים בתחילת שנות התשעים שלהם. בסופו של דבר הגעתי לשמונה האחרונים שנשארו בחיים מתוך 300 המתנדבים, ואף אחד מהם לא רואיין לפני כן על סיפורו. הלוואי שהיו מראיינים אותם, כי הייתי רוצה מאוד לראות איך הם נראו כשהיו צעירים יותר. אבל ייתכן שאילו כבר היו מראיינים אותם בעבר לא הייתי עושה את הסרט שעשיתי, כלומר לא הייתה לי הזכות העצומה לעשות את הסרט הזה. בעצם, אני מניח שהייתי עושה עליהם סרט בכל מקרה ומתמקד בעיקר בזקנה שלהם או בזווית אחרת שהייתי מוצא.

על החומרים שמהם יורכב הארכיון האודיו-ויזואלי

הרעיון שעומד מאחורי הארכיון הוא לתעד את ההיסטוריה הרחבה והעמוקה של השמאל הישראלי – סיפור של מאבק שנמשך עשרות שנים בעד שלום ושוויון אמיתי – באמצעות תיעוד אודיו-ויזואלי של ראיונות שערכתי עם אנשים שונים. לצד הראיונות המצולמים יופיעו לינקים למאמרים ולספרים שאמורים להשלים צדדים שונים של הסיפור. בשלב הראשון הארכיון יורכב רק מחומרים שלי, מכיוון שבגלל זכויות יוצרים אני לא יכול להעלות חומרים של אנשים אחרים בלי לבקש מהם רשות. אני מקווה ומאמין שבהמשך הוא יתרחב מאוד וישלב גם חומרים של אנשים נוספים.

מבחינת הראיונות שערכתי, גם אם הם היו קשורים תחילה לנושא של הסרט שבו התמקדתי באותו הזמן, הבנתי שאני חייב להרחיב מעבר לאותו נושא ספציפי, במיוחד כשהיה מדובר באדם שידעתי שיש לו סיפור חשוב. לדוגמה, כשראיינתי את נמרוד אשל, שהנהיג את מרד הימאים ושהגעתי אליו בעקבות עקיבא אור והעבודה על הסרט **מצפן**, הרחבתי מאוד בנושא שביתת הימאים, גם כשהיה ברור שזה לא יכול להפוך לפרק שלם בסרט על "מצפן". דוגמאות אחרות הן של אנשים שראיינתי רק בגלל הסיפור ההיסטורי שלהם, בידיעה שהתיעוד לא ייכנס לסרט ספציפי. למשל, ראיינתי את מאיר וילנר, שלא הכיר ממש את אנשי מצפן אבל בתור מזכיר המפלגה הקומוניסטית בישראל הוא חתום על מכתב הגירוש

שלהם מהמפלגה מנובמבר 1962. כשפגשתי אותו הוא כבר היה איש מבוגר מאוד, ולכן רציתי לעשות איתו ריאיון עומק רציני. אני מאוד גאה שעשיתי זאת. עשיתי גם ריאיון ארוך מאוד עם אורי אבנרי ב-2002. אמנם שאלתי אותו קצת על הקשר שלו עם אנשי "מצפן", מכיוון שהם עזרו ל"העולם הזה" – הכוח החדש" בבחירות של 1965, אבל שאלתי אותו הרבה מעבר לזה, למשל על המפגשים הראשונים שלו עם הפלסטינים. אני תמיד יכול לומר שיש סיכוי שהריאיון או חלק ממנו ייכנסו לאחד הסרטים, אבל בעיקר חשתי צורך לשמוע ולתעד את הסיפור שלו.

על הרגע שבו הבין שהחומרים שצילם הם בעלי חשיבות ארכיונית

הבנתי שאני מחזיק בחומר בעל חשיבות ארכיונית כבר ב-24 בנובמבר 1997, כשהיו לי ביד שתי קלטות הווידאו מהאירוע שציין 35 שנה ל"מצפן". את הקלטות האלה ראיתי בלופ, והבנתי שהחומר שם הוא לא סרט אלא פשוט חומר ארכיוני חשוב מהדרגה הראשונה. לא היה לי אז לאן להעלות את החומרים המצולמים. ייתכן שאילו היה יוטיוב כבר הייתי מעלה את החומרים וסוגר עניין ובעצם לא עושה סרטים. מצד שני, יכול להיות שלשיתוף מידי של הציבור בחומרים היה יכול להיות אפקט מרגיע עד השלמת הסרט, מכיוון שעבודה על סרט היא עניין של שנים של תחקיר, עריכה, כתיבת תסריט – תהליך שבו אני מבין בעצם מה אני רוצה להגיד.

קצב הסרטים היום הוא כל כך מהיר שכבר אי אפשר לשמוע בהם מישור שמדבר ברצף יותר מחצי דקה בלי שחותכים לאיזה דימוי ויזואלי או קופצים לנושא אחר. אני לא אוהב את זה, אבל אני חלק מהעולם הזה ולא יכול להתעלם מזה, אם כי אני מתגעגע לקצב של הסרטים שראיתי בשנות השמונים והתשעים, כשמרואיינים הופיעו על המסך גם שתיים-שלוש דקות ולא חתכו וכיסו אותם בדימויים. רבים מהמרואיינים שלי השאירו אחריהם טקסטים, אבל אנשים קוראים היום פחות, ולכן אני חושב שהתיעוד שלי מספק איזשהו צורך. מדובר בדרך נוספת להעביר ראיונות שלפעמים יופיעו בעיתון, או שיכללו אותם במסגרת מאמר. הדרך האודיו-ויזואלית מאפשרת גם לראות מי הם אנשים שעומדים מאחורי הסיפורים. לעתים אדם קורא מאמר ומעוניין מאוד לראות את המרואיין עצמו ולשמוע את קולו. אצלי התהליך הפוך, כך שלעתים אני קורא מאמר של מישור שראיינתי בעבר ואני כבר שומע את קולו באוזניים. הרי לכל אחד יש קצב דיבור מסוים, ניגון משלו.

על אנטי-ציונות שמעתי לפני שצילמתי את עקיבא אור, אבל כשראיתי אותו "מדבר אנטי-ציונות" זה פשוט נשמע לי אחרת לגמרי; כשראיתי את חיים הנגבי וצילמתי אותו "מדבר אנטי-ציונות" זה השפיע עלי אחרת לגמרי. יש אנשים שלעולם לא יקראו ספר או מאמר ביקורתי על הציונות, אבל תיעוד ויזואלי כזה הם כן יראו – אולי קליפ של שלושה-ארבע דקות, אולי סרט באורך מלא – וזה יגרום להם לחשוב ואולי בהמשך גם לקרוא מאמר. הדרך הזו לקרב אנשים לרעיונות היא חשובה מאוד.

על התפקיד הפוליטי של התיעוד האודיו-ויזואלי ויצירת הארכיון

מגיל צעיר מאוד צפיתי בסרטים פוליטיים. הייתי פעיל בשומר הצעיר, ובתקופתי, בסביבות שנות השמונים, זו הייתה עדיין תנועה פוליטית ולכן ראינו בקן ובפעילויות השונות סרטים כמו **אוקטובר**⁶ ו**אדומים**⁷. אבי לקח אותי לראות את הסרט **אונטי פופולו**,⁸ שאפשר לי לראות את האויב המצרי באופן מאוד אנושי ולא כפי שהיינו רגילים לראות בספרות ובקולנוע הישראלי עד אז. סרטים נוספים שראיתי היו **מאחורי הסורגים**,⁹ אחד מהסרטים שהשפיעו עלי ביותר, במיוחד בזכות הסולידריות שהוא הציג, ו**בלוז לחופש הגדול**,¹⁰ שגם הוא השפיע עלי מאוד, במיוחד דמותו של אהר'לה, שיצר גרפיטי פוליטי – תחום שהיה קרוב ללבי מגיל צעיר. אני עוד זוכר שב-1980-1981 הייתה באזור שבו גרתי בבת ים כתובת גרפיטי: "יופסק הדיכוי האכזרי בשטחים הכבושים". במשך שנים צפיתי בה דוהה ודוהה, עד שלבסוף חיזקתי אותה בעצמי.

כשהייתי בשנות העשרים שלי, שודרה בטלוויזיה הסדרה **תקומה**.¹¹ היא סקרנה אותי מאוד, ועשיתי עליה עבודת מחקר לאוניברסיטה. בזכות אחד הפרקים בסדרה, שהתמקד בהתנגדות הפלסטינית, למדתי לראשונה על ארכיון אש"ף ועל כך

⁶ **אוקטובר**, סרגיי אייזנשטיין, בריה"מ, 1927

⁷ **Reds**, Warren Beatty, USA, 1981

⁸ **אונטי פופולו**, רפי בוקאי, ישראל, 1989

⁹ **מאחורי הסורגים**, אורי ברבש, ישראל, 1984

¹⁰ **בלוז לחופש הגדול**, רנן שור, ישראל, 1988

¹¹ **תקומה**, גדעון דרורי ודינה צבי ריקליס, 1998, ערוץ 1

שיוצרי הסדרה השתמשו בסרטים שאש"ף צילם ושנשדדו בביירות ב-1982 או 1983. כחלק מהעבודה האקדמית שכתבתי ישבתי עם הבמאים של הסדרה, ראיתי חלק מהחומרים ששימשו אותם ואפילו עשיתי בשביל חלק מהם תחקיר סטילס קצר.

בהמשך לתהליך שעברתי בשנים האלו, באוניברסיטה וגם בעבודה בתחום הקולנוע הדוקומנטרי, הבנתי שלאנשים שתיעדתי אין ארכיון משלהם. במדינה יש הרבה ארכיונים (לכל קיבוץ יש ארכיון, וגם לשמאל הציוני הממסדי יש כמה ארכיונים, כמו מכון לבון, יד טבנקין וארכיון השומר הצעיר בגבעת חביבה), אבל לשמאל הלא-ציוני והאנטי-ציוני אין ארכיון מסודר משלו, והחומרים הקשורים בו מפוזרים בין ארכיונים רבים בישראל.

אם ציינתי קודם לכן את ארכיון אש"ף, שחומריו נמצאו בארכיון צה"ל במשך שנים וחלק מהם הוחזרו לבסוף, חשוב לציין שחלק גדול מהארכיונים הפרטיים של אנשי הבריגדות הבינלאומיות נמצא גם הוא בארכיון צה"ל. הארכיון כולל את "אוסף החייל היהודי לדורותיו", וכך ניכסה הציונות סיפורים רבים וביניהם סיפורם של מתנדבי הבריגדות. היו כמובן אנשי בריגדות ששיתפו פעולה עם הארכיון, אבל בדרך כלל הילדים של המתנדבים היו אלה שהעבירו את החומרים לאחר מות הוריהם.

אין גם ארכיון אודיו-ויזואלי שמתמקד באנשי השמאל הלא-ציוני, ולכן גם החומרים שקיימים במדיום הזה מוחזקים בארכיונים שונים. בסדרה **תקומה**, לדוגמה, יש פרק בו רואים לרגע את עורכת הדין והפעילה הפוליטית לאה צמל, ובארכיון הערוץ הראשון אפשר בוודאי למצוא קטעים מתוך כתבות שונות שבהם נראים אנשי שמאל בהפגנות וכדומה. למען האמת, אני לא מכיר גם ארכיון אודיו-ויזואלי של עדויות שמוקדש בלעדית לשמאל הציוני, אבל חשוב להדגיש שמכיוון ש-99 אחוז ממה שקיים בישראל הוא ציוני בהגדרה, זה גם כל מה שיש מבחינת ארכיונים ממוסדים. אף אחד לא הקדיש מעולם מאמץ ליצור ארכיון של השמאל הלא-ציוני או האנטי-ציוני, כזה שכולל מסמכים וספרים ומוקדש להיסטוריה הלא-ציונית של המקום הזה, ויש כאן היסטוריה מפוארת. אשמח מאוד לדעת, כמובן, אם אני טועה.

מכיוון שהחומרים מפוזרים בין המון ארכיונים, נדמה שההיסטוריה הזו כמעט נמחקה גם מבחינה אודיו-ויזואלית וגם כהיסטוריה כתובה. נכון שנכתבו כמה ספרים, לדוגמה על ההיסטוריה של פק"פ¹², ויש גם אנשים שעושים פעולות תיעוד גרילה, כמוני, אבל אין שום דבר מסודר, ובעיקר חסר ההקשר. צריך להיות גוף או מכון מחקר שיאגד את כל האינפורמציה, גם אם צפוי שארכיונים שמחזיקים בחומרים בנושא לא ינדבו אותם. כל זה לא מדאיג אותי מכיוון שאנחנו נמצאים בעידן המקוון, כלומר אפשר לרכז את כל האינפורמציה הרלוונטית במקום אחד ולציין, במסגרתו, היכן נמצאים העותקים המקוריים. אין לי ספק שיהיו גם מספיק חומרים מקוריים אצלנו בארכיון.

אחד הדברים החשובים לי ביותר בארכיון כזה הוא החזרה לאיזה "יחד" – לשים את פעילי "מצפן" ליד הפעילים שלחמו בספרד, ואת אלו ליד החברים בבונד וליד החברות והחברים מהמפלגה הקומוניסטית. את כל אלה צריך לעשות בחוכמה ועם ידע רב, מכיוון שאני לא רוצה לנכס אף אחד ובוודאי לא לכפות חיבורים. יש צורך להתייעץ עם הרבה מאוד מומחים וגם עם בני משפחה של המתועדים. אך הבסיס הוא לאחד אותם סביב הרעיון שישראל היא לא רק ציונות, ושבקרוב הישראלים דוברי העברית ממוצא יהודי יש גם היסטוריה לא ציונית, היסטוריה של מאבק לא ציוני.

על הבחירות האסתטיות והפוליטיות בזמן הצילום והעריכה

בתור אדם פוליטי אני רוצה להגיע לכמה שיותר אנשים, ואני יודע שלאנשים יהיה קל יותר לצפות בחומרים אם הם ייראו טוב. אין שום ערך בעיניי לעבודה מרושלת. אמנם אני רוצה להקל על הצופים שלי, אבל לא מבחינת המסר הפוליטי אלא רק מבחינת הצפייה. אני עורך את הראיונות, ואם יש דברים שעולים בהם והם פחות נוחים לצפייה, אשתדל להסתיר אותם באמצעות קאט לדימוי אחר.

צילמתי הרבה אנשים מבוגרים, ואני גם רואה בתיעוד זקנה אקט חשוב מכיוון שהוא אינו נפוץ בטלוויזיה הפופולרית היום. אך אני גם שומר מאוד על המרואיינים שלי, וזה כולל גם את הבחינה האסתטית. לכן אבחר להראות אותם באופן שבו הם היו רוצים להראות. כל המרואיינים בסרטים שעשיתי הם אנשים שאני אוהב ושאיני רואה כחלק מהקהילה שלי

¹² פק"פ (ראשי התיבות ביידיש של "פאלעסטינישע קומוניסטישע פרטיי"), המפלגה הקומוניסטית של פלשתינה, שהוקמה ב-1919.

ומהמשפחה הפוליטית הרחבה שלי. לא הייתי עושה סרט על איווט ליברמן או על גלעד ארדן, אלא רק על אנשים שחשוב לי להציג את הסיפור שלהם ושאני יודע שאם אני לא אצלם אותם אף אחד אחר לא יצלם אותם.

על היתרונות והחסרונות של עמדה שאינה חלק מהממסד האקדמי או הקולנועי

היתרון המרכזי בעמדת המוצא הבלתי ממסדית שלי הוא שהמרוויינים שלי שיתפו איתי פעולה כי ידעו שאני קרוב אליהם גם מבחינה פוליטית, כלומר אני לא פועל כאנתרופולוג שמסתכל עליהם מבחוץ. הם יודעים שמה שהניע אותי הוא מה שהניע אותם. החסרונות הם בעיקר חוסר שיטתיות מצדי והעדר גב כלכלי, שבזכותו הייתי יכול להפיץ את הסרטים שלי בצורה טובה יותר ולהגיע לקהלים רחבים יותר. רוב הסרטים שלי שודרו בטלוויזיה. היה לי חשוב ליצור סרטים שיגיעו לטלוויזיה, לפסטיבלים ולהקרנות בבתי קולנוע. כדי למצוא בית לארכיון האודיו-ויזואלי שאני מעוניין להקים אני נפגש עם אנשי אקדמיה, עם פעילים פוליטיים, עם עיתונאים ועם קרנות. התמיכה של קרן רוזה לוקסמבורג, למשל, אפשרה לי לדגום 25 שעות מתוך אוצר הראיונות שלי, לערוך ולתרגם אותן לאנגלית, אבל יש עוד הרבה עבודה.

על הארכיון בעתיד הקרוב ועל גבולות השימוש בחומרי

כרגע אני רוצה להעלות לרשת קטעי ראיונות נוספים של מרואיינים שונים כקליפים של שלוש עד חמש דקות (אני מעריך שמדובר בכ-20 מרואיינים, שמשקפים היבטים שונים בהיסטוריה של השמאל הישראלי דובר העברית), וכן ארצה לתרגם אותם לאנגלית. לא עסקתי בהיסטוריה של השמאל הפלסטיני, מכיוון שלצערי אני לא דובר ערבית. בכל מקרה, את החומרים המצולמים שיש ברשותי ואת כל הראיונות שקיימתי לא אעלה לאתר שיוקדש לארכיון לפני שיהיו ערוכים. אני מרגיש חובה לערוך אותם. אם יהיה חוקר שיבקש לדעת מדוע עשיתי פה קאט או שם קאט, אז אראה לו ואסביר.

בעיקרון אני לא ארכיונאי שמחויב לחוקי הארכיון; מחויבותי היא קודם כול למרואיינים שלי ולמאבק שלי. אני בהחלט לא מסתיר קונפליקטים (אפשר לראות זאת לדוגמה בעיסוק באנטישמיות בתוך הבריגדות הבינלאומיות) ולא מסתיר גם קשיים ומצוקות משפחתיות ואחרות, מכיוון שזה חלק מהסיפור. אבל את כל זה אני עושה "מתוך המחנה". ברור לי שמדובר בשאלה אתית שקשורה בקונספט הארכיון ושאוּלי מאוד מעניינת חוקרים, אבל אני סומך על עצמי שלא אעקר

את הדמויות ושמשמור על האנושיות שלהן ועל חולשותיהן. כפי שאני מצפה ממישהו שמוסר את כל המכתבים של אבא שלו שיעבור עליהם לפני כן, כך אני רוצה לשמור על המרואיינים שלי. אני מחויב להם. כולם היו, ברמה כזו או אחרת, חברים שלי.

מאמר זה מוקדש ליצחק לודן, 1922-2017

יצחק, מפעילי הבונד בישראל, היה אחד המרואיינים היקרים לי ביותר. נקשרתי אליו מאוד מהרגע שבו פגשתי אותו ב-2005. צילמתי אותו עשרות פעמים, ביקרתי אותו ונפגשתי איתו עד השבוע האחרון לחייו. מסירותו לדרך ועקשנותו היו לי תמיד מקור השראה.
(ערן טורבינר)